

۱۲۹۵۷

دانشگاه تربیت معلم تهران
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته مطالعات زنان (گرایش حقوق زن در اسلام)

عنوان:

بررسی فقهی و حقوقی ماده ۱۱۰۳ ق.م "حسن معاشرت زوجین"

استاد راهنما

جناب آقای دکتر جمشید جعفرپور

استاد مشاور

آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی

دانشجو

لیلا بهرامیون

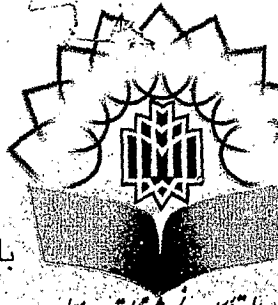
۱۳۸۸ / ۲ / ۱۶

تاسسات درک علمی
تاسسات درک

تابستان ۱۳۸۸

۱۲۶۳۳۸

بسمه تعالی

صورت جلسه دفاع از پایان نامه

بایاری خدای متعال جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد خانم لیلا بهرامیون
در رشته مطالعات زنان تحت عنوان:

" بررسی فقهی و حقوقی ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی ق. م (حسن معاشرت زوجین)"

و با حضور هیات داوران در ساعت ۹ مورخ ۸۸/۶/۲۸ در محل دانشگاه تربیت معلم
تشکیل شد. پس از ایراد خطابه دانشجو و پاسخگویی به سوال های حاضران، هیات
داوران بعد از بحث و بررسی و با توجه به کیفیت و کمیت تحقیق و نحوه ارائه
کتبی و شفاهی، "پایان نامه" نامبرده را با نمره ۱۹/۱ و با درجه عالی پذیرفت.

استاد راهنما: جناب آقای دکتر جمشید جعفرپور

استاد مشاور: آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی

استادان داور:

۱- جناب آقای دکتر حسین شفیعی

۲- سرکار خانم دکتر الهه کولایی

رئیس دانشکده ادبیات و علوم انسانی

مدیر گروه آموزشی

ان : خیابان شهید مفتح

میده به انقلاب، پ ۴۳

پستی: ۱۵۷۱۹-۱۴۹۱۱

ن : ۳-۸۸۳۲۹۲۲۰

ج : انتهای خیابان شهید

شتی، میدان دانشگاه

پستی: ۳۱۹۷۹-۳۷۵۵۱

ن : ۴۵۷۹۶۰۰ - ۰۲۶۱

Iran - Tehran

No.43, Mofateh A

Tarbiat Moallen

University

www.tmu.ac.ir

تقدیم به پدر و مادر دلسوز و مهربانم که در تمام
این سالها با نهایت فداکاری و گذشت بدون هیچ
چشمداشتی مرا یاری نمودند.
دستان دلسوز و زحمتکش پدر و مادرم را
می بوسم و برایشان از خداوند متعال آرزوی
سلامتی دارم.

با تشکر از استاد راهنما جناب آقای دکتر جعفر پور که در طول این مدت صمیمانه با بنده همکاری داشته اند و با تشکر از حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی مدیر گروه محترم حقوق و علوم سیاسی که در طول دوره تحصیلی و در انجام این پژوهش به عنوان استاد مشاور مرا یاری نمودند.

چکیده

بر اساس ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی به محض وقوع عقد نکاح با کلیه شرایط معتبره شرعی و قانونی رابطه زوجیت ایجاد گشته و زوجین مکلف به حسن معاشرت با یکدیگر می باشند. حسن معاشرت یا خوشرفتاری زن و شوهر مربوط به عرف و عادات و رسوم اجتماعی است و مقتضای آن با توجه به نیازهای جامعه بشری بر حسب زمان و مکان تغییر می کند. حسن معاشرت ایجاب می کند که زن و شوهر با خوشرویی و مسالمت و صمیمیت با هم زندگی کنند و از مجادله و ناسزاگویی و اهانت به یکدیگر بپرهیزند. همچنین در آیات قرآن کریم به تعابیر جالبی همچون مسالمت آرامش مودت و خوشرفتاری بر می خوریم که زن و شوهر به انجام آنها توصیه شده اند. موارد نامبرده پایه های بنیادین زندگی خانوادگی را تشکیل می دهند و با عمل به حسن معاشرت رضایتمندی زوجین از زندگی بیشتر شده و آثار مفید و موثری بر تربیت فرزندان و داشتن یک جامعه سالم انسانی بر جا می گذارد.

کلید واژه ها: خانواده، حسن معاشرت، قواعد فقهی.

فهرست مطالب

۱.....	فصل اول : کلیات
۲.....	بیان مسئله
۶.....	اهمیت و ضرورت پژوهش
۶.....	سوالات و فرضیه پژوهش
۷.....	پیشینه پژوهش
۱۱.....	روش پژوهش
۱۱.....	سازماندهی پژوهش
۱۲.....	فصل دوم : خانواده
۱۵.....	گفتار اول : خانواده
۱۵.....	مبحث اول - تعریف خانواده
۲۱.....	مبحث دوم - اهمیت خانواده
۲۴.....	مبحث سوم - مراحل تحول خانواده
۲۷.....	گفتار دوم : ازدواج
۲۷.....	مبحث اول - تعریف ازدواج
۲۸.....	مبحث دوم - کارکردهای ازدواج
۲۹.....	مبحث سوم - ازدواج از نظر اسلام
۳۱.....	گفتار سوم : حق و تکلیف
۳۱.....	مبحث اول - تعریف حق و تکلیف
۳۳.....	مبحث دوم - ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی
۳۶.....	فصل سوم : حسن معاشرت
۳۷.....	گفتار اول : حسن معاشرت در عرف
۳۸.....	مبحث اول - تعریف عرف
۳۹.....	مبحث دوم - عرف در اصطلاح
۴۰.....	مبحث سوم - رابطه عرف با معروف
۴۲.....	گفتار دوم : مصادیق فقهی و حقوقی حسن معاشرت
۴۲.....	مبحث اول - مفهوم معروف در قرآن
۴۷.....	مبحث دوم - ماهیت معروف در قرآن
۵۳.....	گفتار سوم : مصادیق حسن معاشرت در منابع دینی
۵۳.....	مبحث اول - وظیفه مشترک بین زوجین

- مبحث دوم - وظایف الزامی مرد در خانواده..... ۶۱
- مبحث سوم - وظایف غیر الزامی مرد در خانواده..... ۶۲
- مبحث چهارم - وظایف الزامی زن در خانواده..... ۶۳
- مبحث پنجم - وظایف غیر الزامی زن در خانواده..... ۶۳

گفتار چهارم : بررسی حقوقی حسن معاشرت در قانون مدنی ایران و

- ضمانت های اجرایی آن..... ۶۵
- مبحث اول - بررسی حقوقی حسن معاشرت..... ۶۵
- مبحث دوم - معنای لغوی - عرفی و اصطلاحی نشوز..... ۶۸
- مبحث سوم - تعریف لغوی و اصطلاحی شقاق..... ۶۹
- مبحث چهارم - ضمانت اجرایی تکالیف شوهر..... ۷۱
- مبحث پنجم - تکالیف دیگر زوج غیر از انفاق به زوجه..... ۷۴
- مبحث ششم - ضمانت اجرایی تکالیف زن..... ۷۵

فصل چهارم : تاثیر حسن معاشرت بر رضایتمندی زوجین از

- زندگی..... ۷۷
- گفتار اول : تبیین ویژگیهای شخصیتی زن و مرد از نقطه نظر فیزیولوژیستها
روانشناسان و جامعه شناسان..... ۷۸
- مبحث اول - تفاوت های فیزیولوژیکی زن و مرد..... ۷۸
- مبحث دوم - تفاوت ها و ویژگیهای روحی روانی زن و مرد..... ۸۰
- مبحث سوم - تبیین ویژگیهای شخصیتی زن و مرد از نقطه نظر جامعه شناسان..... ۸۶
- گفتار دوم : تبیین ویژگیهای رفتاری و روابط سالم میان زن و شوهر..... ۹۱
- مبحث اول - مهارتهای لازم زندگی..... ۹۱
- مبحث دوم - ویژگیهای رفتاری سالم..... ۹۲
- گفتار سوم : تبیین عوامل رضایتمندی زوجین جوان از ازدواج و زندگی..... ۹۳
- مبحث اول - عوامل رضایتمندی زوجین جوان از دیدگاه محققان..... ۹۳
- مبحث دوم - عوامل تفاهم و رضایتمندی زوجین..... ۹۸
- گفتار چهارم : تاثیر حسن معاشرت از جانب زوجین بر روی رضایتمندی آنها از
ازدواج و زندگی..... ۱۰۵

فصل پنجم : حقوق زوجین در کشورهای مختلف.....	۱۰۶
مبحث اول - حقوق زوجین در فرانسه.....	۱۰۷
مبحث دوم - حقوق زوجین در سوئد.....	۱۱۰
مبحث سوم - حقوق زوجین در انگلیس.....	۱۱۵
مبحث چهارم - حقوق زوجین در آمریکا.....	۱۱۷
مبحث پنجم - حقوق زوجین در آلمان.....	۱۱۸
مبحث ششم - حقوق زوجین در چین.....	۱۲۰
نتیجه گیری و پیشنهاد.....	۱۲۲

فصل اول

کلیات

بیان مسأله :

هر جامعه ای برای رسیدن به هدف مطلوب نیاز به نظم و انضباط دارد و آنچه که افسار گسیخته بی نظمی را مهار می کند قانون می باشد . این قوانین گاه ساخته دست بشر است و گاه از سوی خداوند متعال وضع می شود و لذا مطابق این خصوصیات قوانین و مقرراتی را وضع می نماید و البته قوانین بشری هم اگر سبب شود که مانع رشد ناهنجاری در جامعه شود و یا سدی در برابر بی بند و باری ها و بی نظمی ها قرار دهد در حد مطلوب خواهد بود . در کشور ما نیز که یک کشور مذهبی و اسلامی است و احکام و قوانین اسلام بر آن حاکم است قوانینی وضع شده که از ریشه های اسلامی برخوردار است. از جمله این قوانین ، قانون مدنی است. قانون مدنی ایران مجموعه قوانینی است که از فقه امامیه اقتباس شده و بسیاری از بخش های آن ترجمه کتابهای فقهاست. اهمیت فقه امامیه نسبت به قانون مدنی فقط از لحاظ تاریخی نیست بلکه قانون مدنی بر روی قواعد و اصولی استوار شده که فهم آن جز با مطالعه دقیق فقه امکان ندارد و می توان گفت که قانون مدنی ایران یکی از کهن ترین متون قانون موضوعه ایران است . این قوانین در سه دوره قانون گذاری به تصویب مجلس شورای ملی رسیده است که قسمت عمده ای از این قوانین مربوط به نکاح و طلاق و مسائل خانواده می باشد . در طول سالهای تا پیروزی انقلاب اسلامی بعضی الحاقات و اصلاحات و اضافاتی در آن صورت گرفته است و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی دو بار اصلاحات و الحاقات در قانون به عمل آمده است. ابتدا طبق

قانون اصلاح موادی از قانون مصوب ۶۱/۱۰/۸ بطور آزمایشی برای مدت ۵ سال به تصویب نهایی رسید و سپس در سال ۷۰/۸/۱۴ تحت عنوان اصلاح موادی از قانون مدنی با تغییراتی در مفاد یا عبارات به تصویب نهایی رسید. لایحه قانونی دادگاه مدنی خاص در تاریخ مهر ماه سال ۱۳۵۸ از تصویب مجلس شورای اسلامی انقلاب جمهوری اسلامی گذشت. از سال ۱۳۵۸ رسیدگی به دعاوی خانوادگی (نکاح ، طلاق ، مهریه ، نفقه و ...) و نسب و وصیت و نظایر آن بر عهده دادگاههای مدنی خاص گذاشته شده. این روند تا سال ۱۳۷۶ ادامه داشت ولی با وجود حجم زیاد پرونده ها در زمینه های مختلف که یک قاضی و یک شعبه عمومی باید به آنها رسیدگی می کرد و نیز بسیاری از مراجعان با دعاوی مختلف حقوقی و کیفری و خانواده در کنار هم کار رسیدگی به مسائل مردم عملاً با مشکل روبرو شد به همین دلیل به نظر می رسید که جداسازی محکمه دعاوی خانواده از دیگر محکمه ها بهتر و منطقی تر باشد. در نتیجه در سال ۱۳۷۶ طرح اختصاص تعدادی از دادگاههای موجود به دادگاههای خانواده با اصلاحاتی به تصویب رسید. بنابراین در حوزه قضایی شعبی برای رسیدگی به دعاوی خانواده به شرح زیر اختصاص یافت :

۱- نکاح دائم و موقت

۲- طلاق و فسخ نکاح و بذل مدت و انقضای مدت

۳- مهریه

۴- جهیزیه

۵- اجرت المثل و نخله ایام زوجیت

۶- نفقه معوقه و جاریه و اقربای واجب النفقه

۷- حضانت و ملاقات اطفال

۸- نسب

۹- نشوز و تمکین

۱۰- نصب قیم و ناظر امین و عزل آن

۱۱- حکم رشد

۱۲- ازدواج مجدد

۱۳- شرایط ضمن عقد

در سال ۱۳۷۷ ماده واحدی اختصاص بعضی از شعب دادگاههای عمومی را به دادگاههای خانواده مورد تصویب قرار داد و در همان سال به اجرا در آمد. بنابراین قانون ، همه دعاوی خانوادگی که پیش از این تشکیل پرونده داده شده یا در حال تشکیل بودند به مجمع خانواده ، دادگاههای خانواده ارجاع داده شدند . پس دعاوی خانواده ابتدا در دادگاههای عمومی سپس در دادگاههای مدنی خاص و هم اکنون در

دادگاههای خانواده رسیدگی می شوند . در خصوص جایگاه ماده ۱۱۰۳ ق.م.زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگرند . این ماده قانونی در قسمت کتاب هشتم نکاح و طلاق ، فصل هشتم : حقوق و تکالیف زوجین نسبت به یکدیگر پس از ماده ۱۱۰۲ ق.م. واقع شده است . همانطور که می دانیم در اثر نکاح دائم رابطه زوجیت بین زن و شوهر برقرار می گردد و تکالیف و حقوقی نسبت به هم پیدا می کنند.

قانون مدنی در این رابطه می گوید (ماده ق.م. ۱۱۰۲) : همین که نکاح به طور صحت واقع شد رابطه زوجیت بین طرفین موجود و حقوق و تکالیف زوجین در مقابل همدیگر برقرار می شود. مسلم این است که خانواده نمی تواند بر اساس قانون و مقررات به رشد و تعالی دست پیدا کند ، بلکه آنچه که مقوم محیط خانواده می باشد صفا و صمیمیت اعضای خانواده با یکدیگر و همیاری و همکاری آنها با هم، می باشد و این سری مقررات برای این وضع شده است که هر یک از زوجین با وظایف و تکالیف خود آشنا شوند و پا از حریم خود فراتر نگذارند که خدای ناکرده موجبات اختلاف و ناسازگاری فراهم آید . برای آشنایی بیشتر می توان گفت که تکالیف زوجین نسبت به همدیگر بر دو قسم است :

۱- مشترک

۲- مختص

مطابق قانون مدنی حقوق و تکالیف مشترک زوجین نسبت به همدیگر شامل دو مورد

می باشد:

الف) حسن معاشرت زوجین با همدیگر

ب) معاضدت زوجین در تشیید مبانی خانواده و تربیت اولاد

اهمیت و ضرورت پژوهش:

محقق در این پژوهش سعی دارد با تبیین کامل مفهوم حسن معاشرت از بعد فقهی و حقوقی و بسط و شرح مصادیق آن در جامعه کنونی تأثیر و تأثر اجرا و عمل به این ماده قانونی را بر استحکام و دوام نهاد خانواده به آزمون گذارد. اشکالی که بر این ماده قانونی وارد است، این است که ضمانت اجرایی این ماده قانونی چیست و با توجه به اینکه ذکر مصادیق حسن معاشرت و سوء معاشرت در قانون مدنی از طرف قانونگذار بسیار کلی بیان شده و با توجه به نیازها و مقتضیات زمانی و مکانی، اثر حاضر نیاز به بازنگری عمیق و جدی در این ماده می باشد تا گره از مشکلات بسیاری از زوجین جوان باز کند.

سؤالات و فرضیه پژوهش:

پژوهش حاضر در صدد پاسخ به این پرسش اساسی است که:

• ماده ۱۱۰۳ ق.م. در باب حسن معاشرت متضمن چه توضیح و تجویزی

می باشد؟ در دل آن پرسش اصلی چند پرسش فرعی هم وجود دارد:

• مفاد ماده ۱۱۰۳ ق.م. چیست و بر چه مواردی دلالت دارد؟

• ماده ۱۱۰۳ ق.م. دارای کدام مبانی فقهی و حقوقی می باشد؟

• فرضیه ای که در پاسخ به پرسش اصلی به آزمون نهاده می شود بدین

ترتیب است که:

• به نظر می رسد عمل به حسن معاشرت از جانب زوجین به استحکام و

پایداری خانواده کمک می کند.

پیشینه پژوهش:

در باب ماده ۱۱۰۳ ق.م. منابع گوناگونی منتشر شده است. یکی از منابع مرتبط با

موضوع کتاب موازنه حقوق و اخلاق در خانواده نوشته مریم احمدیه

می باشد. ایشان در گفتار دوم این کتاب در باب اصول معروف در روابط

خانوادگی بعد از اصل تساوی در مورد اصل حسن معاشرت چنین بیان داشته:

" بعد از ازدواج، در موقعیتی که قانونگذار در عرصه حقوق متقابل زوجین برای

هر یک از زن و مرد وظیفه ای را تعیین می نماید. موازنه ای را در روابط

خانوادگی برقرار می سازد و در عین حال (معاشرت به معروف) را به عنوان یک

ضابطه مهم در رفتار اعضاء خانواده، توصیه می کند در تبیین معروف بیان این

نکته ضروری است که مقبولیت معروف در نزد عامه مردم، متضمن اغماض و تسامحی هستند که معمولاً در کاربرد عرف وجود دارد و صرفاً برخورد عقلی، بدون در نظر گرفتن احساسات و عواطف موجود در اجتماع شایسته و کافی نیست. بنابراین اولین معیار در بهبود روابط خانوادگی چشم پوشی از خطاهایی است که ممکن است هریک از زن و مرد نسبت به یکدیگر مرتکب شوند زیرا هر رفتار با در نظر گرفتن موقعیت اشخاص باید سنجیده شود. هیچ گاه قوانین خشک و بی روح نمی تواند به تنهایی توصیه درستی در این زمینه باشد. لذا اصل معاشرت به معروف، گذشت را تا جایی لازم می داند که منجر به سوء استفاده از حق نگردد.^۱

همچنین در کتاب " رویکردی نوین در روابط خانواده " نوشته عزت السادات میرخانی در بخش هفتم: گستره وظایف زنان در قانون مدنی چنین بیان داشته اند: " اولین مسئولیتی که در قانون مدنی متوجه زوجین می باشد، پذیرش حسن معاشرت از سوی طرفین است لذا در ماده ۱۱۰۳ ق.م.ا.ن.گ. آمده: (زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگرند) و این حسن سلوک و تفاهم در رفتار و معاشرت بر اساس روابط معروف و شایسته پایه های زندگی زناشویی را تشکیل می دهد و این همان اصلی است که قرآن کریم در آیات متعدد با بیان مختلف و شیوا بر آن تأکید می ورزد. بایستی توجه داشت که تعیین مصادیق سوء معاشرت

۱ - احمدیه، مریم، موازنه حقوق و اخلاق در خانواده، صص ۳۵-۳۶-۳۷.

و یا حسن معاشرت از سوی قانون بصورت دقیق ممکن نیست چون عادات و رسوم اجتماعی و نیز درجه تمدن و فرهنگ و یا کفویت و مقارنتهای اخلاقی و رفتاری در نوع سلوک و رفتار زن و مرد مؤثرند بنابراین نمی توان شکل واحد و استانداردی را برای حسن معاشرت از سوی مراجع قانون گذاری تعیین نمود.^۱

در کتاب حقوق خانواده جلد اول نوشته دکتر سید حسین صفایی و دکتر اسدالله امامی در مبحث روابط تخصصی زن و شوهر بند اول تکالیف مشترک زوجین که شامل :

الف (حسن معاشرت

ب) معاضدت

ج) وفاداری

می باشد در بخش حسن معاشرت چنین آمده : " حسن معاشرت یکی از تکالیف مشترک زن و شوهر است. ماده ۱۱۰۳ ق.م. در این زمینه می گوید : زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگرند . حسن معاشرت یا خوشرفتاری زن و شوهر مربوط به عرف و عادات و رسوم اجتماعی است و مقتضای آن بر حسب زمان و مکان تغییر خواهد کرد . بطور کلی میتوان گفت که حسن معاشرت ایجاب

۱ - میرخانی ، عزت السادات ، رویکردی نوین در روابط خانواده ، صص ۲۰۵-۲۰۶ .

می کند که زن و شوهر با خوشرویی و مسالمت و صمیمیت با هم زندگی کنند و از مجادله و ناسزاگویی و اهانت به یکدیگر بپرهیزند.

زندگی مشترک و به تعبیر دیگر زندگی زیر یک سقف را می توان از لوازم حسن معاشرت دانست ، بنابراین مرد مکلف است زنش را در خانه خود بپذیرد و زن اصولاً مکلف است در خانه مرد زندگی کند. داشتن روابط جنسی بطور متعارف از لوازم حسن معاشرت است و هر گاه زن یا شوهر از آن امتناع کند بر خلاف وظیفه حسن معاشرت رفتار کرده است. ضمانت اجرای این تکالیف آن است که اگر زن از انجام وظیفه حسن معاشرت سر باز زند ناشزه محسوب و حق نفقه او ساقط خواهد شد.^۱

همچنین در کتاب بررسی تطبیقی حقوق خانواده تألیف جمعی از نویسندگان زیر نظر ابوالقاسم گرجی در مبحث هفتم این کتاب - روابط شخصی زن و شوهر - گفتار یکم تکالیف مشترک زوجین چنین بیان داشته : " در آیات قرآن کریم به تعابیر جالبی همچون مساوات ، آرامش ، مودت ، مهربانی ، خوشرفتاری ، عدالت ، میثاق الهی بر می خوریم که پایه های بنیادین خانواده در اسلام را تشکیل می دهند. (روم : ۲۱) ، (نساء : ۲۴) ، (بقره : ۲۱۶) (نساء : ۲۱). در روایات هم به عنوان مبنا و اساس زندگی مهر و محبت و خوشرویی و مسالمت با یکدیگر ذکر شده است و اینکه زن و شوهر از ناسزا گویی و مجادله با یکدیگر بپرهیزند . همچنین

۱ - صفایی ، سید حسین و امامی ، اسدالله ، حقوق خانواده صص ۱۳۶-۱۳۷.

خوشرفتاری شوهر نسبت به زن ، احترام به او ، خوش زبانی و مدارا با او ، مباشرت جنسی در حد شرعی ، اطاعت زن از شوهر در تمام امور شرعی و اخلاقی ، تمکین از شوهر ، عدم خروج از منزل و مسافرت بدون اجازه شوهر مگر سفر حج واجب ، پرهیز از آزار شوهر و تند خوئی و بد زبانی نسبت به او ، خدمت در خانه ، خوشرفتاری و احترام به او ، عدم آرایش برای غیرشوهر ، عدم تصرف در امدال شوهر بدون اجازه او از لوازم حسن معاشرت زن نسبت به مرد تلقی شده است.^۱

روش پژوهش :

از آنجایی که پژوهش در خصوص مواد قانونی از باب فقهی و حقوقی پژوهش نظری محسوب می شود و پژوهش ما نظری است ، سرو کار ما با تفسیر متون اعم از کتاب ، اسناد حقوقی و داده ها و تحلیل های مکتوب می باشد.

سازمان دهی پژوهش :

پژوهش حاضر در ۶ فصل طراحی شده ، فصل اول کلیات می باشد ، فصل دوم پژوهش با عنوان خانواده به موارد زیر می پردازد:

- تعریف خانواده

- اهمیت خانواده

۱ - گرجی ، ابوالقاسم و دیگران ، بررسی تطبیقی حقوق خانواده ، ص ۱۷۶ .